

Cesty a portréty...

... moderní maďarské literatury v českém kontextu I

Evžen Gál

Recenzovali:

PhDr. István Vörös, CSc.

Tamás Berkes, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum

Praha 2020

Redakce Barbora Klímová

Grafická úprava a sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2020

Text © Evžen Gál, 2020

© Petr Rákos - heirs (55-56); Anna Rossová - heirs (95-98); Václav Daněk (95-97);
Jindřich Pokorný - heirs (104-105), Marcella Rossová (Husová) (104-105); Richard Pražák
- heirs (104-106); Markéta Hejkalová (104-106); Dana Gálová - heirs (147, 168-170); Jana
Štroblová (138); Adéla Gálová (147-148); Robert Svoboda (179-181);

Vydání knihy podpořilo Petőfi Irodalmi Múzeum.

ISBN 978-80-246-4478-3

ISBN 978-80-246-4491-2 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Úvodem	7
I. U pramenů	17
1. „Svět vykládat i měnit“ (Statika a dynamika Rákosova díla)	19
2. Maďarská literatura v českých překladech po roce 1945	57
II. Cesty maďarské moderny – Meziválečné období	85
3. „Homo aestheticus“ Dezső Kosztolányi	87
4. Tragický realista Dezső Kosztolányi	89
5. Pláč maďarské bouře	99
6. Odysseův opožděný návrat	107
7. Herbář na duši aneb léčivá slova	115
III. Stopy horké i studené války – Poválečné období	127
8. Básně z blízkosti ticha	129
9. Nobelova cena za literaturu tak trošičku neprošla Sítem	139
10. Člověk, svoboda a banální zlo. Za Imre Kertészem (1929–2016)	141
IV. Kudy kam? – Současná maďarská literatura	149
11. „Není vše postmoderní, co se třpytí“	151
12. Péter Esterházy: (post)moderní občan ve „věži ze slonoviny“	157
13. Uvidět v sobě barbara aneb ars poetica člověkvěčenstva	171
Ediční poznámka	182
Seznam fotografií – zdroje	183

ÚVODEM

Tato kniha je prvním svazkem třídílné práce, která si klade za cíl načrtnout obraz moderní maďarské literatury v českém kontextu od konce druhé světové války prakticky až do současnosti.

„Psát dějiny literatury je stejně nemožné, jako je nepsat“ – glosoval starosti literárního historika András Bán Zoltán, jeden ze současných maďarských spisovatelů a renomovaných literárních kritiků. Tento trefný bonmot principiálně vystihuje otázky, se kterými se zákonitě setká každý autor, jenž se myšlenkou sepsání literárních dějin zabývá. Dílo v čase a prostoru, i samotná hlediska recepce, jakož i přístupy k dílu jsou natolik dynamické a mnohvrstevnaté, že se takovéto počínání zdá být a priori nemožné. Vedle zjevné diskontinuity „příběhu“, který tu má být vyprávěn, a nevyhnutelné fragmentárnosti samotného vyprávění tu však máme i nutkající vědomí či alespoň pocit jistoty, že národní literatury přece jen vykazují určitou kontinuitu, a to dokonce i v těch případech, kdy konkrétní typ či směřování literatury vznikne jako výraz více či méně ostré distance od předchozích literárních tradic (jako tomu bylo například u maďarské moderny). Právě to je pro literárního historika výzvou, aby se o zachycení takových trendů či takové kontinuity pokusil.

Jsou tu navíc i ryze praktická hlediska. Literatura byla a – jak doufáme – pořád ještě je fenoménem, který se výrazně, velmi specificky a ničím nenahraditelně podílí na utváření identity člověka, nebo dokonce menších či větších kolektivů (generací, společenských vrstev, národů apod.). Je tedy žádoucí, aby tomuto fenoménu byla venována příslušná pozornost už i proto, abychom lépe a hlouběji pochopili procesy a problémy, které v našem dnešním chápání nejsou primárně literárními (např. historické, politické souvislosti). Navíc tam, kde je zkoumána národní literatura – zpravidla na univerzitách a na půdě národních akademií – vznikne po čase i praktická poptávka po jistých přehledových pracích, sloužících buď komparativním nebo/a praktickým pedagogickým účelům.

Každopádně rozhodne-li se literární historik, že se o takovou práci pokusí, i bez další detailní argumentace je patrné, že úkol navozuje celou řadu teoretických i praktických otázek, se kterými se nějakým způsobem musí vyrovnat. Zmíňme se tu alespoň o některých z nich.

V dosavadní praxi psaní historie maďarské národní literatury existují dvě zavedené cesty: buď dějiny maďarské literatury napsal jeden autor – snad nejzdařilejšími, čtenářsky pak jednoznačně nejúspěšnějšími a dodnes nejvyhledávanějšími byly Dějiny maďarské literatury¹

¹ *Magyar irodalomtörténet*, Cluj-Kolozsvár, Erdélyi Szépművés Céh, 1934.

vynikajícího prozaika a literárního historika Antala Szerba (1901–1945)² – nebo dílo vzniklo jako kolektivní práce pod vedením jednoho, či několika literárních historiků, ve kterém se autoři jednotlivých kapitol řídili podle nějaké sdílené či hlavními redaktory dané, chcete-li určené, koncepce (třeba dominantní státní ideologií). Nejvýznamnějšími dějinami tohoto druhého typu byly dosud nejrozsáhlejší, šestidílné akademické Dějiny maďarské literatury³, mezi hungaristy důvěrně nazývané – vzhledem k barvě obalu – „špenát“, které se zabývaly národní literaturou až do roku 1945. Pokračováním těchto dějin pak byly z téže akademické dílny čtyřdílné, nicméně opět šestisvazkové Dějiny maďarské literatury 1945–1975⁴. Co do koncepce nejnovějším a nejoriginálnějším dílem jsou třísvazkové dějiny maďarské literatury *A magyar irodalom története*⁵, které už svým názvem signalizují neodmyslitelnou a navýsost potřebnou metodologickou skepsi: Slovo „történet“ znamená v maďarštině ‚dějiny‘ i ‚příběh‘ a je jednotného čísla. Dřívější dějiny literatury (ale i dějiny jiných uměleckých forem) se označovaly zásadně v jednotném čísle. Editor těchto nových se rozhodl pro číslo množné, tedy – velice přibližně – jako kdybychom v češtině dosud měli pouze označení „Příběh české literatury“ a teprve nyní by se objevily „Příběhy české literatury“. Každý spisovatel, respektive každé téma, je zpracováno jedním autorem. Přirozeně všichni patří k těm nejlepším, kteří se v Maďarsku dané problematice věnují. Tím počet spolupracovníků na jednotlivých svazcích oproti starším dějinám velmi výrazně stoupl. I samotná hlediska jednotlivých autorů této práce ukazují mnohost přístupů, které současná literární teorie nabízí. Výrazným společným rysem, tedy sdíleným přístupem téměř všech je hledisko komparativní: Maďarskou literaturu, „příběhy“ maďarské literatury, zasazují autoři do mezinárodního kontextu. O autonomii literatury jako umělecké formy pak svědčí periodizace těchto „příběhů“, která se neváže tak jednoznačně k historickým událostem, jako v obdobných pracích doposud, ale spíše k osobnostem a dílům, která vnesla do literárních tradic výrazné změny a/nebo hodnoty. Takovou mnohost pohledů práce jednoho autora přirozeně nabízet nemůže. I komparativní hledisko je v ní víceméně zúžené na česko-maďarskou relaci. Nicméně akademické dějiny svou kategorizací literárních tradic jakož i chápáním periodizace dějin maďarské literatury poskytly i autorovi této práce jisté vodítko.

Zcela specifické otázky nastolují práce na dějinách nějaké národní literatury v jiném kulturním či literárním kontextu (čímž nemyslím cizojazyčné vydání dějin té které literatury vytvořené „domácí“ optikou; četné takové příklady jsou o maďarské literatuře v němčině i v angličtině). Maďarská literatura byla v minulosti – v 19. století i dříve – nějakým způsobem a do jisté míry přítomna i v českých zemích. O jejím systematickém a cílevědomém vydávání se ale začalo uvažovat až v období poválečném, což nikterak nezmenšuje snahy ani výsledky těch vynikajících a ctěných badatelů, překladatelů, pedagogů či propagátorů, jejichž úsilí vyústilo v několik důležitých titulů už i v meziválečném období. Paradoxně ale teprve poválečné období poskytlo *možnost* systematického vydávání maďarské literatury v českých

² Takových počínů v maďarské literární historii bylo před A. Szerbem i po něm několik. Z nejnovějších uvedme alespoň Ernő Kulcsára Szabóa, jenž v díle *A magyar irodalom története 1945–1991* (Dějiny maďarské literatury 1945–1991, Budapest: Argumentum 1993) zpracoval poválečnou maďarskou literaturu, či Lajos Grendela a jeho *A modern magyar irodalom története – magyar líra és epika a 20. században* (Dějiny moderní maďarské literatury – maďarská lyrika a epika v 20. století, Bratislava: Kalligram 2010).

³ *A magyar irodalom története I–VI* (Hlavní editor: SÓTÉR István, Budapest: Akadémiai Kiadó 1964–1966).

⁴ *A magyar irodalom története 1945–1975* (Editor: BÉLÁDI Miklós, Budapest: Akadémiai Kiadó 1981–1990).

⁵ Budapest, Gondolat Kiadó, 2007; editorem byl vynikající maďarský literární historik Mihály Szegedy-Maszák (1943–2016).

zemích. Tedy doba, ve které se obě země, Maďarsko i tehdejší Československo, ocitly ve společném mocenském bloku, v němž vzájemné vydávání literatur „spřátelených socialistických zemí“ bylo přece jen poněkud jednodušší, často skoro povinné. Je mimořádným štěstím pro maďarskou literaturu v českých zemích, že se zde takového úkolu zhostil v osobě Petra Rákose člověk, jenž měl velký všeobecný odborný i lidský respekt u nezpochybnitelných odborných autorit v obou zemích, a tato ediční činnost tak mohla být koncipována způsobem, jehož výsledky jsou v téměř bezvýhradné míře adekvátní požadavku kladeného na odbornou stránku takového počínání i v současnosti. Mám za to, že jen díky této zvláštní konstelaci je dnes vůbec možné *uvažovat* o dějinách maďarské literatury v českých zemích.

Dalším klíčovým specifikem pro tzv. malé literatury – čímž rozumím literaturu nepočteného národa – je, že zpravidla mají v „cizím“ prostředí malý počet odborníků.⁶ V domácím prostředí jsou literární historikové specializovaní na určitá literární témata, v prostředí cizím je sice tato specializace možná, ale v běžné pedagogické, vědecké či společenské praxi se hungaristé musí obvykle věnovat všem tématům, podle konkrétních pedagogických, výzkumných a společenských potřeb. Při edici *Slovníku spisovatelů – Maďarsko*⁷ mohl editor Petr Rákos spolupracovat s řadou českých hungaristů, jejichž profesní zaměření nebylo primárně literárněhistorické, jelikož pro koncept takového lexikonu „postačí“ filologická dovednost a hlubší vhled do literárněhistorických, axiologických či komparatistických problémů není nutným předpokladem. V případě sepsání dějin maďarské literatury to očividně nestačí, což bylo patrně jedním z důvodů, proč se na konci 80. let, kdy se o takové práci uvažovalo, nakonec plánovaný projekt nerealizoval.⁸ Nicméně část dějin maďarské literatury přece jen existuje. Obsahuje ji vysokoškolský učební text *Maďarská literatura XX. století*,⁹ sepsaný Petrem Rákosem, jenž na 171 stránkách podává průřez maďarskou literární tvorbou až do 50. let minulého století. Poohlédneme-li se však po počtu titulů českých překladů maďarské literatury od této doby, anebo po výčtu maďarských spisovatelů, kteří nadcházející dobu určovali, je nabíledni, že dnes je zmíněná práce zcela přirozeně nedostatečná.

Meritorní otázkou je, *co je vlastně předmětem dějin nějaké národní literatury* v cizím kontextu? Péter Esterházy, přední představitel maďarské postmoderny, jako poděkování za překlad napsal ve svém věnování české překladatelce svého díla mimo jiné toto: „V této knížce jsou Vaše věty, o kterých se tvrdí, že to jsou věty moje“. Tato jemná distinkce v sobě skrývá nejen široce známou translátologickou otázku o možnosti, či spíše nemožnosti překladu či překládání, ale též několik literárněhistorických, respektive literárněteoretických otázek. Mají být dějiny maďarské literatury, viděno z českého hlediska, dějinami maďarsky psané literatury? Existuje vůbec nějaké specifické české hledisko, nebo je jen univerzálně literárněteoretické či literárněhistorické hledisko? Neměly by být dějiny maďarské literatury v českém kontextu spíše dějinami českých překladů maďarských děl? Pokud ano, poskytují dosud přeložená díla dostatečný vhled do profilu a celoživotního díla daného spisovatele, literárního proudu či směru? Má ideální český čtenář, znalý všech přeložených děl maďarské

⁶ V našem případě jsou do jisté míry výjimkou sousední země Maďarska s početnější maďarskou menšinou, kde existují vysokoškolské instituce, na kterých probíhá hungaristická výuka (i výzkum) zpravidla v národním jazyce (např. Rumunsko, Slovensko).

⁷ Praha: Odeon 1971.

⁸ Editorem, popř. autorem těchto dějin opět měl být Petr Rákos, o jeho úvahách v tomto ohledu pisatel těchto řádků ví z osobního vyprávění, písemně zachyceny nebyly.

⁹ Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1953.

literatury, možnost vytvořit si na základě těchto překladů adekvátní interpretační rámec pro danou tvorbu (autora, směru, období apod.)? A i kdybychom předpokládali, že jsou všechna přeložená díla adekvátní originálu i po stránce kvality překladu, a odhlédli od skutečnosti, že četná maďarská díla byla přeložena do češtiny s jistým, u klasiky zpravidla větším časovým odstupem, mají tato přeložená díla stejný význam pro českého čtenáře jako jejich originály pro čtenáře maďarského? A je vůbec srovnatelná česká recepce maďarské literatury ve dvou tak odlišných historických etapách, jako je doba před- a polistopadová?

Z hlediska recepce maďarského díla v českém kontextu je zdánlivě ideálním případem například novela Dory Kaprálové *Zimní kniha o lásce – je jeden muž, Barrichello*¹⁰, která vznikla přímou inspirační novelou Pétera Esterházyho *Egy nő*¹¹ (Jedna žena), a tvoří tak svěrázný dialog mezi současnou českou a maďarskou literaturou, nota bene na pozadí četných aluzí Esterházyho na českou literaturu v jiných jeho dílech, aluzí především na texty Bohumila Hrabala. Nicméně Kaprálová „Jednu ženu“ nemohla číst v češtině, protože český překlad dosud neexistuje. Četla ji, jako i další díla maďarského kolegy, ve slovenském překladu.¹² To znamená, že původní dílo může zanechat výraznou stopu v cizím kulturním kontextu i v takovém případě, kdy v překladu, tedy v jazyce dané kultury, vlastně ani neexistuje. Jako specifické hledisko české recepce maďarské literatury je někdy na místě tedy i vnímavost i k jiným cizojazyčným, v daném případě k slovenským vydáním maďarské literatury.¹³

Bohužel, v oblasti sociologie literatury v maďarsko-české relaci existují jen ojedinělé práce. Většinou se týkají cest konkrétních děl či témat k českému čtenáři a vznikly (často) jako diplomové práce na katedře hungaristiky FF UK. A tak klíčovým a téměř jediným faktorem recepce literárního díla jsou jen recenze děl v cílovém, v daném případě v českém jazyce. Ani tato forma recepce však není výlučným kritériem pro hodnocení *způsobu* existence díla, respektive děl. Jak už bylo naznačeno, musíme mít na zřeteli i fakt, že v nesvobodné společnosti před rokem 1989 nemohla existovat přirozená, zavedená a svobodná forma přijetí maďarské literatury v podobě recenzí, úvah, esejů apod., což velmi názorně ukazuje už pouhý, téměř nulový výčet českých ohlasů na jednotlivá přeložená díla té doby. Nanejvýš se zde objevovaly ojedinělé recenze či jiné ohlasy, většinou z per hungaristů, které přece jen neodrážely spontánní, nezávislý pohled (pokud existuje) veřejnosti. Navíc samotní hungaristé se většinou přirozeně zdráhali účastnit se takových recepčních počínů z prostého pocitu konfliktu zájmů. Primárním úkolem hungaristů je *prostředkování* maďarské kultury, nikoli hodnocení jejich vlastních podnětů a iniciativ. A tak před Listopadem můžeme za výraz význačného zájmu o maďarskou literaturu považovat nanejvýš takové mimořádné literární počiny, jakým bylo např. vydání mnohasvazkové edice Móriczových děl v renomovaném nakladatelství Odeon, ocenění jednotlivých překladatelů maďarské literatury za mimořádný překladatelský čin či přínos (např. Anny Valentové), uvedení nadmíru úspěšných dramatických her maďarských

¹⁰ Praha: Archa 2014.

¹¹ Budapešť: Magvető 1995.

¹² Srovnej rozhovor Dory Kaprálové s Martou Pató a překladatelskou Esterházyho do slovenštiny, Renátou Deákovou v 15. čísle časopisu A2.

¹³ To se může týkat i dalších děl: například nejvýznamnější román Ákose Kertész *Makra* byl dosud vydán jen slovensky pod názvem *Životné prehrý F. Makru* (Bratislava: Tatran 1980), Lajos Grendel, maďarský spisovatel ze Slovenska knižně česky publikován nikdy nebyl, zatímco ve slovenštině existuje většina jeho knih apod. Platí to ovšem někdy i v opačném gardu: slovenským vydáním Máraiho děl předcházely úspěchy autora v českých překladech, a tak například v „potulkách mestom Košice“ (Milan KOLCUN (ed.): *Košická čítanka*, Košice: United Partners 2010) figuruje český úryvek Máraiho *Zpovědi*.

autorů v českých divadlech (např. Istvána Örkénye), jednorázové hostování maďarského divadla v Praze s legendárním maďarským muzikálem *Pomyslné reportáže z amerického pop festivalu* podle díla Tibora Déryho, který se stal ojedinělou kulturní událostí apod. O to cennější jsou pak pochopitelně četné recenze polistopadové éry, ve kterých hodnotí překládaná díla v převážné většině čeští odborníci a/nebo novináři, kteří se maďarské literatuře či kultuře nevěnují primárně. Analýza a hodnocení těchto recenzí – a ohlasů vůbec – dosud (až na malé, byť důležité výjimky¹⁴) chybí. Jedním z úkolů budoucí hungaristiky a/nebo komparatistiky mohou být mimo jiné právě takové práce.

Na druhé straně je však třeba říct, že v předlistopadové éře byla nejen *možnost*, ale i nepřehlédnutelná *nutnost* vydávat klasickou maďarskou literaturu, včetně moderny. Klasická literatura se vyznačuje tím, že má hodnoty, které jsou v čase i prostoru trvalejší, a mohou, dokonce i s velkým časovým odstupem od svého vzniku, vystupovat či se vynořovat z minulosti jako díla mimořádně aktuální v kontextu domácím i zahraničním; jsou ale jen zřídka taková, aby přinesla do aktuální přijímající kultury nové literárně-estetické kvality (to se spíše stává u bezprostředně přeložených současných děl). Přesto však, chceme-li mluvit o dějinách národní literatury v cizím kontextu v hlubším slova smyslu (tedy nikoli pouze jako o výčtu přeložených děl a sekundárních informacích o nich), jsou tato klasická díla *nepostradatelná*: Bez nich bychom jen těžko mohli vnímat v cizím kontextu aktuální současná díla v překladu jinak než *izolovaně* od původní národní literární tvorby. Ani v tomto smyslu tedy počínání předlistopadové české hungaristiky, především jejího čelního představitele, Petra Rákose, nikdy nemůže být dostatečně doceněné.

Česká hungaristika přirozeně vždy vstupovala a vstupuje do procesu uvedení maďarských literárních děl do českého kontextu, a to ve všech ohledech smyslu své existence: výchovou literátů a překladatelů, výběrem a často i prvním uvedením překládaných děl do českého kontextu, a dokonce nejednou i prezentací přeložených děl pro českou čtenářskou veřejnost při různých kulturních událostech, a pochopitelně také (byť ne nutně) i svou překladatelskou činností. Je tedy tou entitou, která se na utváření českého obrazu o maďarské literatuře přirozeně nejmarkantněji podílí. Je tomu tak i přes to – jak hungaristky Marta Pató i Simona Kolmanová v podstatě shodně konstatují, že „vliv německé nakladatelské politiky na nakladatele české v poslední době vzrostl“ (Pató), respektive že po Listopadu „cesta maďarských autorů do Čech vede přes Německo“¹⁵ (Kolmanová). Z pochopitelného utilitárního hlediska nakladatele mají, patrně, obě pravdu. Nicméně klíčová díla S. Máraiho, I. Kertésze či P. Esterházyho – abychom zůstali jen u maďarských autorů tohoto svazku – byla českými hungaristy u českých nakladatelů od první chvíle důsledně navrhována a prosazována (a pravda, do jisté míry a po jistou dobu i odmítána). Rozhodující je, že nakonec byla vydána a zájmy hungaristů a nakladatelů se nakonec šťastně setkaly. Z hlediska literárněhistorického je nicméně relevantní nikoli (především) nakladatelský úspěch toho kterého autora či díla, nýbrž *korelace* maďarského literárního kánonu a utvářejícího se českého kánonu překladů maďarských děl. Například maďarský prozaik Ferenc Kőröndi (1900–1972) byl v meziválečném období jedním z nejvydávanějších maďarských autorů ve světových i menších jazycích, včetně češtiny. Česky v téže době vyšlo nejméně třikrát více překladů jeho díla než například

¹⁴ Hodnotné jsou v tomto směru komparatistické práce Marcely Husové-Rossovové, Marty Pató a Simony Kolmanové.

¹⁵ Marta PATÓ: *Sándor Márai jako středoevropský spisovatel?*, disertační práce, Masarykova univerzita, 2012, s. 35, respektive Simona KOLMANOVÁ: Maďarská literatura v Čechách 1990–2005, in: *Český překlad II (1945–2004)*. Praha: Ústav translatologie FF UK v Praze 2005. Sborník příspěvků z kolokvia, s. 299.

tvorby Máraiho. Nicméně do poválečného ani do polistopadového užšího maďarského literárního kánonu se jeho dílo dodnes nedostalo a jen málo maďarských literárních historiků jej považuje za postavu, vhodnou pro maďarský literární panteon. Zato Géza Ottlík (1912–1990), autor jediného mimořádného, normotvorného románu *Škola na hranici* mezi vyvolené literáty nepochybně patří (v maďarském kontextu zcela určitě, a dle mne bylo významným počinem vydání i v prostředí českém). Oblíbená byla po přelomu 19. a 20. století i dramata Ference Molnára (1878–1952) a jeho slavný a vynikající román pro mládež *Chlapci z Pavelské ulice*, který je dodnes klenotem literatury pro mladé Maďary a může se pyšnit dokonce třemi různými českými překlady v meziválečné a poválečné éře. Jeho dramata bychom dnes nejspíše mezi vybraná díla maďarské literatury nezařadili, zato posledně jmenované dílo pro mládež si nepochybně zaslouží pozornost i v českém prostředí, třebaže *funkčně* nemohl a nemůže soupeřit ani s původní českou tvorbou pro mladé čtenáře, ani s jinými cizími autory tohoto typu literatury v minulosti či současnosti (K. Mayem, R. R. Tolkienem, J. K. Rollingovou apod.). Podobných spisovatelů a potažmo děl, jakými jsou výše zmínění F. Kőrmendi a F. Molnár je v českém kontextu více. Tito autoři nedostali v této práci samostatnou profilovou kapitulu, své místo však budou mít ve 3. svazku pod společnou hlavičkou.

Z hlediska české recepcce jsou zcela jiného typu díla např. Endre Adyho a Pétera Esterházyho. Klíčová postava maďarské moderny, Endre Ady, byl do češtiny překládán četnými interprety a vynikajícími spisovateli už i v meziválečném období. Nicméně pro českou (literární) veřejnost nikdy nebyl a nemohl se ani jevit tak významným maďarským spisovatelem, jak se etabloval v maďarském prostředí. Nejde přitom pouze o to, že Adyho české překlady nejsou ideální, jak o tom panuje všeobecná shoda mezi českými hungaristy, nýbrž i o fakt, že Adyho modernistické snažení bylo ve své době fenoménem, který v českém literárním kontextu už byl takřkajíc zavedeným a široce sdíleným paradigmatickým (symbolismem) a jeho boj proti zkostratělým zbytkům polofeudální společnosti, proti „maďarskému úhoru“, byl industrializovanější a modernější české společnosti vzdálený. Pravým opakem je Péter Esterházy. Jako klíčová postava maďarské postmoderní literatury byl v domácím prostředí téměř klasickým spisovatelem a jeho díla vycházela v německých i anglických překladech. Zato v českém normalizačním prostředí neměla jeho tvorba nejen z hlediska politiky šanci se prosadit, ale v důsledku tehdejší absence české postmoderny neměla ani vyhlídky na přijetí čtenářskou obcí. Přesto, zcela nepochybně, patří oba mezi vybrané maďarské autory, o kterých by vzdělaný český čtenář vědět měl.

Konečně se tu musím zmínit i o skutečnosti, která sice se stále menší intenzitou a měrou, ale přesto i dnes může vstupovat do kulturní výměny dvou (téměř) sousedních národů. Před Listopadem to byly spíše zákazy: György Spiró ani György Konrád se v důsledku politického zásahu přijímající země k české čtenářské veřejnosti dostat nemohli. Dnes takové zákazy, pochopitelně, nejsou. Mohou ale fungovat (a občas také existují) jisté ideologické preference, díky nimž se mocenské elity snaží prosazovat svou kulturní politiku i v cizích zemích „své“ autory. A naopak, mohou výjimečně fungovat reflexy a stereotypy i u přijímající kultury, které se průniku určitého typu literatury – z nejrůznějších důvodů – snaží (za)bránit. I na tyto okolnosti recepcce je třeba, pokud existují, poukazovat a nebudou chybět ani v prvním svazku.

Sečteno a podtrženo: Mnohé z výše položených a četných dalších souvisejících otázek nemají jednoznačnou odpověď. Jak už to u společenskovědních oborů často bývá, zpravidla ani nejsou otázkami uzavřenými; dějiny maďarské literatury v cizím kontextu nemohou být sepsány pouze na základě hledisek maďarské literární historie, stejně jako nemohou být

napsány bez nich. A v otázkách recepcce by stejným způsobem měla být vyvážena a konfrontována obě hlediska: místo autora v domácí literární historii, i zřetele, které v recenzích řadí dané dílo či autora do souřadnic přijímací kultury. Takové dějiny by měly být od hledisek ideologických oproštěny, neměly by ovšem o jejich existenci pomlčet. Stejně by se takové dějiny neměly vyhýbat jisté kritice překladů jednotlivých děl. Přinejmenším u význačných autorů podle maďarského literárního kánonu, jejichž české překlady nejsou tolik zdařilé. Kritice překladů a překladatelům vůbec je však v české hungaristice věnováno málo pozornosti. A pokud ji lze nalézt, jedná se především o dílčí studie Simony Kolmanové a Marcely Husové-Rossovové.

Z výše uvedeného ovšem plyne – především vzhledem k tomu, jak nedostatečně je zpracována česká recepcce maďarských děl, jakož i vzhledem k malému počtu kritických ohlasů na české překlady, a nepochybně také i v důsledku jistých bílých míst, tj. v důsledku dosud chybějících maďarských autorů či děl v českém překladu – že tyto tři svazky, které se postupně dostanou k českému čtenáři, vznikaly sice skutečně s jistou ambicí podat přehled o dějinách moderní maďarské literatury 20. století, ale reálně spíše popisují – jak signalizuje název – *Cesty a portréty maďarské literatury v českých zemích v poválečném období*. V naději, že ve struktuře svazků, z vybraných autorů i děl, z akcentů na různá směřování maďarské literatury, jakož i ze samotného obsahu jednotlivých studií, esejů a článků, vyvstanou nakonec alespoň obrysy dějin maďarské literatury ve spletité korelaci česko-maďarských (kulturních) vztahů 20. století.

Jako jedna z možností vypracovat portréty maďarských autorů se nabízely paratexty, předmluvy či doslovy k jednotlivým již existujícím překladům maďarských děl, jejichž cílem je obvykle představit autora a/nebo dané dílo českému čtenáři. Tyto texty sledují podobný záměr, jako portréty spisovatelů v dějinách literatury. Nanejvýš v nich bývají akcentována díla, o která se zrovna jedná, a je v nich zpravidla přítomno i komparativní hledisko. Samozřejmě takových textů je v českých překladech mnoho. Psala je řada různých autorů a mnohé z nich jsou bezpochyby velmi kvalitní. V bibliografii k jednotlivým portrétům o nich bude vždy zmínka. Přesto, v zájmu jednotného pohledu, tj. v duchu maďarských tradic – jeden autor na celé téma – nabízím vlastní pohled, který čtenář může konfrontovat s texty jiných českých hungaristů.

První svazek obsahuje vesměs práce, které již byly publikovány, a shodou okolností či šťastnou náhodou odpovídají i hlavnímu záměru tohoto svazku: Ukázat na několika výrazných příkladech jeden z procesů maďarské literatury, který probíhá prakticky od zrodu moderny (v jistém slova smyslu i od dob dřívějších) během celého 20. století až do dnešních dnů, tj. boj o *autonomii literatury*, akcentování *estetična* (formy) literatury před jejím *obsahem*, kterým se spisovatelé v prostředí střední Evropy častěji, než je tomu obvyklé v západoevropských literaturách, vyjadřovali k závažným společenským problémům svých zemí. Tento typ *angažované literatury* je zřetelný i v dějinách maďarské literatury a bude v centru pozornosti dalšího svazku. Samozřejmě ani členění maďarské literatury podle těchto siločar, ale ani podle případných dalších kategorizačních hledisek není absolutní. Kategorie se prolínají. Autoři i jednotlivá díla zpravidla, podle různých zorných úhlů, náleží do několika kategorií najednou. U sporů v zásadě ideologických, jako je tradiční pnutí mezi maďarskými spisovateli urbánními a spisovateli tzv. lidového hnutí jsou viditelnější, někdy se však mírné posuny akcentů zpravidla ukazují jen na základě vzájemné konfrontace děl tvůrců (někdy k tomu sami autoři také přímo odkazují, jako např. ve sporu Ady versus Kosztolányi apod.). Vedle

specificky maďarských kategorií (jako např. už zmíněné hnutí lidových spisovatelů) budou v jednotlivých svazcích prezentovány i žánry, směry ale i tematická směřování evropské literatury v průběhu 20. století, která jsou stejně dobře známá jak v české, tak i v maďarské literatuře (groteska 60. let, avantgarda respektive neoavantgarda, tzv. socialistická literatura, zobrazení totality ve středoevropských literaturách apod.)

Druhý a třetí svazek budou obsahovat texty, které většinou publikovány nebyly, charakterem se však od jednotlivých portrétů v prvním svazku výrazně lišit nebudou. Vznikaly ze zápisků a poznámek, které jsem používal při výuce literatury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy od roku 1989, a které také vždy zohledňovaly již existující české překlady maďarských děl. V navazujících dvou svazcích se objeví portréty následujících postav maďarské literatury (zde řazeny v abecedním seznamu): Endre Ady, Ferenc Barnás, Szilárd Borbély, Tibor Déry, György Dragomán, Milán Füst, Gyula Illyés, Anna Jókaiová, Attila József, Margit Kaffková, Ferenc Karinthy, Frigyes Karinthy, Lajos Kassák, Ákos Kertész, György Konrád, Gyula Krúdy, Sándor Lénárd, Iván Mándy, Zsigmond Móricz, Péter Nádas, István Örkény, Géza Ottlik, Miklós Radnóti, György Spiró, Magda Szabó, Kriszta Tóth, Sándor Weöres. Na závěr třetího svazku jsem zařadil miniportréty českých překladatelů maďarské literatury a jmený rejstřík k celému souboru děl.

Struktura jednotlivých svazků je stejná: První část pojednává o autorech, jejichž díla vznikla většinou v meziválečném období, ale byla vydána v českém překladu komplexněji až po válce. Druhá část se věnuje spisovatelům, kteří tvořili především v poválečném období a v češtině vycházela jejich díla víceméně paralelně (nebo alespoň s menším časovým posunem), a to až do roku 1989. Poslední kapitola jednotlivých svazků pak ukazuje současná díla maďarských autorů s patřičným odkazem na jejich propojenost s dřívější literární tradicí. Názvy jednotlivých oddílů signalizují příslušná témata či jiné typické společné rysy tvůrců a děl zařazených do příslušného oddílu. Pokud má tvorba autorů silné zastoupení v českých překladech v různých žánrech (např. Kosztolányi, Márai, Esterházy), nebo k tomu vedly jiné důvody, je tomu věnováno více studií či esejů. Pro případné zájemce o díla jednotlivých autorů slouží kratičké ilustrace jejich tvorby, které jsou, jak doufáme, tak trochu i oslavou jejich českých překladatelů. Fotografické portréty jednotlivých spisovatelů jsou součástí jen z mého ryze osobního, těžko obhajitelného a snadno napadnutelného přesvědčení, že k vědomostem o autorovi patří i znalost jeho fyzické podoby.

První svazek se liší od ostatních i úvodní kapitolou *U pramenů*, která pojednává o životním díle profesora Petra Rákose, který byl nejen mým Učitelem, ale především dlouhá léta stál u zrodu téměř celé kolekce poválečných českých překladů maďarské literatury. Od něj jsem získal do značné míry i přesvědčení, že žánr eseje může být pro literáta adekvátnějším výrazovým prostředkem než urputná snaha o exaktnost či metodologickou monolitnost. Další příspěvek téže kapitoly pak v kostce předznamenává nejen celé třísvazkové dílo, ale ukazuje též živou aktualitu – včetně polemik – recepce maďarské literatury. Nejinak je tomu u dalších dvou statí tohoto svazku. Polemika kolem osobnosti Imre Kertésze, či momentka o současné maďarské (postmoderní) literatuře ilustruje živý – kladný či záporný – zájem současné české společnosti o maďarskou literaturu. Takové exkursy mimo jednotlivé portréty budou obsahovat i další svazky.

Biografická data i soupisy děl jednotlivých autorů na závěr jejich literárního profilu jsou jednoduché, strohé. Podrobnější životopisné údaje i seznam klíčových děl obsahují zpravidla samotné texty a dílčí data nalezne čtenář v již zmíněném *Slovníku spisovatelů – Maďarsko*.

Sekundární literatura k jednotlivým autorům a dílům obsahuje české ohlasy, recenze a paratexty, a pro případné zájemce se znalostí maďarštiny alespoň klíčové a nejnovější monografické práce domácích literárních historiků.

* * *

Maďarská literatura od prvních souvislých jazykových a literárních památek z konce 12. století ukazuje výrazně evropskou orientaci. Byla ovlivněna a zrodila se zcela v souladu se základními evropskými duchovními impulsy: antikou, židovskou, křesťanskou – katolickou i protestantskou – a osvícenskou kulturou. Pravda, v důsledku jazykové osamocení a jisté výlučnosti maďarštiny (samozřejmě spolu s finštinou a estonštinou) v „indoevropském moři“ maďarská kultura v širším smyslu patrně hlasitěji a vytrvaleji lpěla v reálné či domnělé obavě o „záchranu národa“ na svých tradicích, či alespoň častěji se k nim deklarativně hlásila: Chtěla být pojitkem, mostem mezi Východem a Západem. Nicméně ve svých nejlepších dílech i tato orientace zplodila (nejen) literární díla, která splňují i ta nejnáročnější čtenářská kritéria a která má smysl číst i studovat.

I.
U PRAMENŮ

1. „SVĚT VYKLÁDAT I MĚNIT“¹ (Statika a dynamika Rákosova díla)

Má duše byla mořem volným, věrným,
Nezasloužil jsem si,
Aby nyní byla unavená, netečná, mrtvá,
Protože měl jsem pravdu, pravdu jsem měl.
(*Endre Ady: Poslední loď*)

„Vše, co děláš, je učitelská starost“

Petr Rákos: Maďar, narozený v Košicích, který celý svůj dospělý život prožil v Praze. Humanista, pedagog, literární vědec, hungarista. Svou stopu zanechal na maďarské, české, slovenské i evropské vědecké a kulturní mapě.

Půl století byl synonymem české hungaristiky. Renesanční člověk, jenž svou pedagogickou dráhu chápal jako poslání a obor s půldruha stoletou existencí na Univerzitě Karlově přivedl k vrcholu.² V jeho hungaristické dílně vyrostlo několik generací vynikajících překladatelů a odborníků na maďarskou literaturu, filologů, lingvistů i historiků.

Byl jejím (spolu)zakladatelem, když se začátkem 50. let minulého století obnovovala, a patřil mezi její první učitele i mezi autory prvních vysokoškolských učebnic pro obor maďarština po druhé světové válce. V období pražského jara, kdy uvolněnější společenská atmosféra umožnila i exkurze do nemarxistických literárních metod či přístupů k literatuře, se česká odborná veřejnost setkávala s jeho jménem především ve studiích a recenzích zprostředkovávajících a hodnotících výsledky literární teorie anglosaské, německé, popř. francouzské aj. provenience.

V mrazivých normalizačních letech mu nezbylo než sřežít hodnoty pod povrchem, snažit se uchovat ono biblické zrnko pod sněhem, aby po pomnutí nepříznivých podmínek mohlo opět vzklíčit. Tomuto období „vděčí“ česká hungaristika i širší česká kulturní veřejnost za to, že klasická maďarská literatura – včetně té moderní – je dnes dostupná většinou v kvalitních českých překladech a ve výběru, který rozhodně není vzdálen od jakkoli se proměňujícího maďarského literárního kánonu. Petr Rákos jako editor snad většiny těchto knih i autor mnohých doslovů či předmluv k nim (ale např. i jako překladatel několika titulů) měl na tomto

¹ Studie byla publikována v českém výboru studií Petra Rákose *Neúnavná slova* (Praha: Academia 2011).

² Obor maďarština s určitými přestávkami existuje na pražské univerzitě od roku 1854. Bohatou kolektivní monografií shrnující 160 let existence české univerzitní hungaristiky *Česko-maďarské ob(z)ory* vydalo nakladatelství Karolinum v roce 2018.

utěšeném stavu lví podíl: pod rouškou literatury spřátelené socialistické země se mu dařilo „propašovat“ do českého prostředí kvalitní maďarskou literaturu. Dostal k nám při tom i leccos dalšího, ať už mezi řádky v doprovodných studiích k jednotlivým titulům, anebo formou editorských počínů, které přesahovaly hungaristický rámec.³

Po listopadu 1989 mu pak zbyl ještě tucet let, aby – tentokrát už bez cenzorských zásahů – dal zaznít svému lidsky velmi tolerantnímu a smířlivému, ale odborně důsledně přísnému kritickému hlasu. Promlouval tu i nadále filolog, právě tehdy však sílil tón angažovaného občana. Vybaven neobyčejně hlubokým vzděláním, nadán schopností britké argumentace, elegantní lehkostí duchaplné formy, noblesou a všudypřítomným vlídným humorem, pilně komentoval důležité dění v nově se rodící demokratické společnosti. Plodem této dekády jsou dva české knižní tituly, které – ač objektivně i z hlediska autorovy celoživotní tvorby nepochybně důležité – nejsou díly literárněvědnými.⁴ Víme už, že náš průřezový výbor z Rákosova životního díla měl spatřit světlo světa mnohem dříve, sestavoval jej z valné většiny sám autor. K nápravě diskrepance mezi kontinuitou autorova myšlení na jedné straně a jeho dobově podmíněnými publikačními možnostmi na straně druhé však z mnoha různých důvodů dochází teprve nyní.

Cesta Rákosových děl k maďarskému čtenáři byla o něco snazší, třebaže ani ta nebyla jednoduchá. První maďarský výbor ze studií mu vyšel těsně před tím, než zaklaply dveře za pražským jarem a v Československu zavládla intelektuálně vražedná husákovská normalizace. Výbor pod titulem *Tények és kérdőjelek* (Fakta a otazníky)⁵ obsahuje zásadní literárněteoretické studie P. Rákose z 60. let publikované v českých periodikách. Najdeme tu mj. Rákosův příspěvek na liblické káfkovské konferenci, rozsáhlou studii o americké Nové kritice, studii k českému vydání Auerbachovy *Mimesis* či polemiku s pojmem „bezbřehého realismu“ R. Garaudyho, ale i několik studií literárněhistorických, kupříkladu doslovy k českým překladům maďarských literárních děl aj.⁶ Zatímco u nás byly všechny tyto literárněteoretické studie v příkrém rozporu s duchem normalizace,⁷ v Maďarsku „vadila“ především studie, v níž autor hájil dílo prozaika L. Németha⁸ proti stanovisku maďarské komunistické strany z roku 1958 k tzv. lidovým spisovatelům, které mělo váhu stranického usnesení. Není tedy divu, že Rákosova sbírka dostala v maďarských knihovnách označení Z. A. – tj. zárt anyag (zkratka pro tituly nacházející se „na indexu“). Další Rákosův titul *Az irodalom igaza* (Pravda literatury)⁹ spatřil světlo světa až po šestnácti letech.

³ Mám tu na mysli kupříkladu vydání výboru z maďarských literárněteoretických studií *Teorie literatury v zrcadle maďarské literární vědy* (Praha 1986), který ve všech ohledech překračoval leckterá omezení stanovená tehdejší oficiální českou literární vědou.

⁴ První z nich – *Národní povaha – naše a těch druhých. Sebeklamy a předsudky jako dějinnotvorná síla* (Bratislava 2001) – je věnován dnes opět aktuálnímu problému národních stereotypů. Druhý titul, vydaný už posthumně – *Mravuprosté epistoly – ni kázání, ni kárání*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2002 –, je autorovým literárním odkazem, *parenciou*, ponaučením ze životních zkušeností, gruntováním mezi pojmy určeným mladší generaci (ale nejen jí).

⁵ RÁKOS, Péter: *Tények és kérdőjelek* (Fakta a otazníky), Bratislava–Budapest 1971.

⁶ Rozsáhlou bibliografií Petra Rákose najde čtenář ve sborníku *Neúnavná slova*, do kterého jsou zařazeny i zmíněné tři studie, tj. studie o Kafkovi, o americké Nové škole i o Auerbachovi. Do polemiky kolem Garaudyho pojetí „bezbřehého realismu“ se zapojil na stránkách *Literárních novin* (1964/7 a 1965/11).

⁷ Z osobních rozhovorů s Petrem Rákosem vím, že nestravitelným soustem pro strážce normalizační „literární vědy“ byla zejména jeho studie k Auerbachově *Mimesis*.

⁸ RÁKOS, Petr: Néhány megjegyzés Németh László életművéhez (Několik poznámek k životnímu dílu L. Németha), in: *Tények és kérdőjelek*, s. 278–284.

⁹ RÁKOS, Péter: *Az irodalom igaza* (Pravda literatury), Bratislava–Budapest 1987.